

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri

International Turkic World Educational Sciences and Social Sciences Congress,
held in memory of Hodja Ahmet Yesevi year 2016
Международный Конгресс тюркского мира по педагогике и общественным наукам,
посвященный памяти Ходжа Ахмета Ясеви

V. CİLT
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER

EDİTÖR
Dr. Ali Osman AKALAN

Ankara / 2016

Türk- İslâm Düşünürü Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet

Turkish-Islamic Thinker Ahmet Yesevî And Court-In Wisdom

Mehmet Harun TOPAY *

Öz:

Pir-i Türkistan, Hâce-i Türkistan, Hazret-i Sultan, Sultanu'l-evliya, Evliyalar serveri gibi unvanlarla anılan Hoca Ahmet Yesevî, Türk düşünce tarihinin en önemli isimlerinden birisidir. Tarihi şahsiyetinden ziyade menkıbevi şahsiyeti, fikirleri, kurduğu Yesevîlik tarikatı ile Türk milletinin manevi hayatında derin izler bırakmıştır. Türk milletinin ona karşı gösterdiği muhabbet ve saygının bir örneğine daha rastlanmaz. Bunun en güzel örneği, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen, Yesevî kültürünün etkisinin azalmak şöyle dursun artarak devam etmesi ve bugün bütün Türk ülkelerinde köklü bir gelenek halinde yaşatılmasıdır.

Mutasavvıf-şair olarak niteleyebileceğimiz Ahmet Yesevî, Orta Asya Türklerinin dinî-tasavvufî hayatında geniş tesirler meydana getirmiştir. Yesevî'nin şöhreti sadece Türkistan'a münhasır kalmamış, Türklerin yaşadığı çok geniş sahalara yayılmıştır.

Ahmet Yesevî ismini İslâm alemine meşhur eden eseri "Divan-ı Hikmet" (Akıl Kitabı veya Bilgelik Kitabı) kitabıdır. Şair kitabının Orta Asya ve Kıpçak bozkırlarındaki Türklere anlaşılır olması için Çağatay dilinde yazmıştır. Böylece Arapça yazılmış olan Kur'an ve çeşitli hadis ve tefsirlerin yerli Türk halkları tarafından anlaşılmasına yardımcı oldu. Fuat Köprülü, Ahmet Yesevî hikmetlerinin yazılış tarihi, manzum ve sosyal yönlerini ilk defa edebiyat araştırmaları açısından etraflıca incelemiş ve bu hususta büyük bir çalışma ortaya koymuştur.

Yapacağımız bu çalışmada asırlar geçmesine rağmen Hoca Ahmet Yesevî'nin eseri Divan-Hikmet ve öğretilerinin hala geçerliliğini koruduğu, nesilden nesile aktarılmaya devam edeceği ve bize yol göstermeye devam edeceğini anlatmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Türk-İslâm, Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet, Yesevîlik, Orta Asya

Abstract:

Pir-i Turkestan, Hajar-i Turkestan, Hazrat Sultan Sultanu'l-saints, such as those referred to by the title of Saints server Hoca Ahmet Yesevi, is one of the most important names of Turkish intellectual history. Hagiographic personality rather than historical figures, ideas, the Yesevîlik sect founded by the Turkish nation has left deep spiritual life. The Turkish nation has shown affection and respect for him than to an instance is not found. The best example of this, despite the occasional passing of the centuries, is to reduce the impact of Yesevî culture, let alone continue to increase and is kept today alive in a long tradition in all Turkey countries.

What can be termed Sufi poet Ahmed Yesevi has caused a large influence on religious-mystical life of Central Asian Turks. Yesevi's reputation has not only exclusive to Turkistan, the Turks have spread to a wide area.

Court-in Wisdom (Mental Book or Book of Wisdom) is a book which makes Ahmet Yesevî name famous in the Islamic World. The poet wrote this book in Chagatai language to be clear to the Turks in Central Asia and the Kipchak steppe. Thus, the Koran is written in Arabic and various hadith and exegeses of understanding helped by indigenous Turkey people. Ahmed Yesevi wisdom of writing

history has examined in detail for the first time in verse and literature in terms of the social aspects of research and Fuat Koprulu has revealed a major study on this issue.

In this work we will make, despite the passing centuries, we will try to tell you that the work Court of Wisdom of Hoca Ahmet Yesevi and teachings still remain valid, it will continue to be passed from generation to generation and it will continue to show us the way.

Keywords: Turkey-Islam, Ahmed Yesevi, Court of Wisdom, Yesevîlik, Central Asia

Giriş

Bu çalışmamızda, Türk-İslâm düşünürü Ahmet Yesevî, öğretileri ve Divan-ı Hikmet üzerinde durulacaktır. Onun eseri Divan-ı Hikmet ve öğretilerinin asırlar geçmesine rağmen geçerliliğini koruduğu ve gelecek nesillere ışık tutacak mahiyette olduğu vurgulanacaktır.

Ahmed-i Yesevi Türk tarihinde yüzlerce bulunan sufilerden herhangi biri değildir. N. K. Zeybek'in ifadeleriyle, Hoca Ahmet Yesevi, bizim ruh hamurkârımızdır. Milliyetimizin temel insanıdır. Bugün Türk Dünyası birbirine yeniden kavuşurken, buluşma ve birleşme noktası, Ahmet Yesevi'nin adı, fikirleri ve hizmetleri olacaktır. Açtığı yol, Türk kültürüne kattığı renkler ve ortaya koyduğu anlayışıyla Hoca Ahmet Yesevi, Türk İslam şuurunun en büyük lideri, birleştirici ve toplayıcı mürşidi olarak bütün Türk halklarının tanınması gereken müstesna şahsiyettir. Ancak O'nun sevgisi ve yüce şahsiyetinin şemsiyesi altında bir Türk dünyası manevi bütünlüğü oluşturulabilir .

Ahmet Yesevi, Türk milletinin hayatında köklü ve sürekli etki yapan ender isimlerden birisidir. Hiçbir tarikat büyüğü, millet hayatında onun kadar etkili olmamıştır. O Hazret-i Türkistan, Pir-i Türkistan diye anılan bir tarikat piridir. Hiçbir tarikat kurucusu, yaşadığı coğrafyanın adıyla böylesine özdeşleşmiş değildir. Türkçe bugün bir kültür ve edebiyat dili olarak varsa, bunda Yesevi'nin rolü büyüktür (Yılmaz, 2012).

Ahmet Yesevî ismini İslâm alemine meşhur eden eseri "Divan-ı Hikmet" (Akıl Kitabı veya Bilgelik Kitabı) kitabıdır. Şair kitabının Orta Asya ve Kıpçak bozkırlarındaki Türklere anlaşılır olması için Çağatay dilinde yazmıştır. Böylece Arapça yazılmış olan Kur'an ve çeşitli hadis ve tefsirlerin yerli Türk halkları tarafından anlaşılmasına yardımcı oldu Fuat Köprülü'nün, Ahmet Yesevi hikmetlerinin yazılış tarihi, manzum ve sosyal yönlerini ilk defa edebiyat araştırmaları açısından etraflıca incelemiş ve bu hususta büyük bir çalışma ortaya koymuştur.

A.Hayati

Hoca Ahmet Yesevî'ye; "Müslüman mısınız?" diye sormuşlar.

"Elhamdülillah Türk'üm, Müslüman'ım" demiş!..

"Biz sana dinini sorduk!..

Neden Türklüğü katıyorsun?" diyerek soruyu yinelemişler.

"Din seçimim,

Türklük kaderimdir!.." diye cevap vermiş...

Ahmet Yesevî ya da Ata Yesevî Türk mutasavvıf ve şairidir. Tarihte bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı ünvanını taşır. Asıl adı: Ahméd bin İbrahim bin İlyas Yesevî'dir. Yesevîlik adı verilen akımının da mimarı olan "Hazret-i Türkistan" ünvanıyla da meşhur "Hoca Ahmed Yesevî" Türklerin manevi dünyasına yüzyıllarca etki eden en önemli isimdir (Yeni Çağ Gazetesi).

İslâm düşünce tarihinin öncü şahsiyetlerinden birisi hiç şüphesiz Ahmet Yesevî'dir. Ahmet Yesevî tasavvufi bakış açısıyla İslam'ın yaşadığı bölgede içselleştirilmesine, yetiştirdiği halifeleriyle İslam'ın tebliğine hizmet etmiş, tekke edebiyatının Türkler arasında neşvu nema bulmasına katkı sağlamış önemli bir şahsiyettir. Hayatı, felsefesi, kişiliği ve tesir halkasıyla İslam medeniyetinde derin izler bırakmış bir sâfidir (Altıntaş ve diğer.).

Ahmet Yesevî'nin hayatı hakkında bilinenler menkıbelere dayanmaktadır. Eldeki bilgilere göre, Çimkent şehrine bağlı Sayram kasabasında, bazı kaynaklara göre ise bugünkü adı Türkistan olan Yesi'de doğmuştur: Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1093 yılında doğduğu, 73 yıl yaşadığı ve 1166 yılında vefat ettiği kabul edilmektedir (Yeni Çağ Gazetesi).

Ahmet Yesevî, on birinci asrın ikinci yarısında, günümüz Kazakistan Cumhuriyeti yerleşim merkezlerinden Çimkent'e bağlı Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Hazreti Sultan, Pir-i Türkistan, Sultan'ül Evliyâ, Hâce-i Türkistân ve Evliyâlar Serveri gibi ünvanlarla anılan Ahmet Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim, annesi ise Ayşe Hatun'dur.

Sayram'da metfun bulunan Şeyh İbrahim, ehlibeyt neslinden ve bölgenin itibarlı şahsiyetlerinden biri kabul edilmiştir. Ahmet Yesevî, hikmetlerinde babasının kabrini Aktürbet diye isimlendirmekte ve gurbet yıllarında memleketine özlem duymakta ve babasının kabrini ziyaret etme arzusunu dile getirmektedir (Altıntaş ve diğer.).

Ahmet Yesevî'nin daha küçükken, bilmediğimiz bir sebeple Yesi'ye geldiği ve orada yerleştiği tahmin olunabilir. Gerek Yesevî lakabını alması, gerek Arslan Baba'nın onunla Yesi'de buluşması hakkındaki an'ane, bu cihetleri kuvvetlendiriyor. Ahmet'in ilk tahsil yıllarını Yesi'de geçirdiği muhtemeldir; çünkü onu daha gençken, tahsilini tamamlamak maksadıyla büyük bir İslam merkezi olan Buhara'ya gelmiş görüyoruz. Ahmet Yesevî bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf Hemadani'ye intisap eder.

Hoca Ahmet, mürşidi ve hocası Yusuf Hemadani'yi ilim ve fazlı ilezühde ve takvasıyla kendisine bir muktada bildi; ahkâm-ı şeri'yyeye kuvvetle bağlı, itizale düşman Türk hükümdarlarının hüküm sürdüğü bir devirde o da, hocası gibi şer'i ilimlerde büyük bir vukuf kazandı ve ilmiyle, zühde ve takvasıyla o kadar tanındı ki Yusuf Hemadani ihtiyarlığında onu da diğer üç müridiyle beraber halifelğe seçti. İlk iki halifeden sonra bir müddet Buhara'da tekkenin reisi olarak bulundu; lâkin –ne kadar sürdüğü bilinmemekle beraber, herhalde pek uzun olmadığını tahmin edebildiğimiz bu devirden sonra- bütün müridlerini dördüncü halifeye bırakarak doğru Türkistan'a, Yesi'ye geldi (Yılmaz,2012).

Ahmet Yesevî, sünnet-i nebeviyeye son derece bağlı idi. Onun bu bağlılığını gösteren bir rivayete göre Ahmet Yesevî, Yesi'de, altmış üç yaşında iken, dergâhının avlusuna açılan bir merdiven ve buna bağlı bir dehlizle ulaşılan ve halvethâne olarak kullandığı bir yeraltı mescidi yaptırmış ve vefatına kadar bu mescitte ibadet ve riyazet ile meşgul olmuştur. Onun bu hücrede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat

vefat tarihine kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. Yeraltında uzun süre halvet yaşadığı bu hücrenin kalıntıları, bugün hala muhafaza edilmektedir.

Ahmet Yesevî, bir rivayete göre toplam 73 yıl, Fuat Köprülü'ye göre ise 120 yıl yaşamıştır. Bu rivayetler ışığında Köprülü onun, (m.1166)'da Yesi şehrinde vefat ettiği kanaatindedir.

Ahmet Yaşar Ocak da aynı düşüncededir. Esad Coşan ise, onun 125 yıl yaşadığını belirtmektedir.

Tahta kaşık ve kepçe gibi araç-gereçler yontup satarak geçimini sağlayan Yesevî, “Yesevî” lakabını Yesi şehriden almıştır. Böylece “Yesi” adı Türk âleminde unutulmaz bir ad olmuş ve Ahmet Yesevî, bu isimle ölümsüzleşmiştir. Ahmet Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu olmuşsa da babası hayatta iken ölmüştür. Onun Gevher Şehnas veya Gevher Hoşnas adında birkızı olmuş ve soyu da bu kızından devam etmiştir (Atmaca, 2008).

B.Yesevîlik

Ahmet Yesevî, Türk şeyhlerin ilk halkasını teşkil etmektedir. Ahmet Yesevî tarafından kurulan ve Türkistan bölgesinde doğan Yesevîlik tarikatı, kısa zamanda büyük bir bölgeye yayıldı. Yesevîlik önce Seyhun çevresinde, Taşkent ve civarında tutunmuş, daha sonra Harezmi dolaylarında yayılmış ve Maverâünnehirde kuvvetlenmeye başlamıştır. Bu tarikat Yesevî dervişleri tarafından Horasan, Azerbaycan, Anadolu hatta Balkanlar ve Hint coğrafyasına yayılmıştır.

Kültür değiştiren milletlerin daha önceki kültürlerinden bazı unsurları olduğu gibi, bazı hususları da yeni kültürün kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen bir husustur. Türkler de İslamiyet'i kendi anlayış ve gelenekleri ile bütünleştirerek bir Türk Müslümanlığı ortaya koymuşlardır. Yesevî ve takipçilerinin yorumu ile İslamiyet'i öğrenen ve yaşayan Türkler, Türk Müslümanlığının ilk temsilcileri sayılabilir. Türkistan'da, Türkler'in Müslümanlığı kabullerinin hemen ardından büyük kitleleri İslam'a, özellikle tasavvufa ısındıran ve gelecek asırlara azametli bir şuur mirası bırakan Yesevîlik; tevazu, sadelik ve fedakârlığın bir ocağı olarak karşımıza çıkıyor.

Türk mistik şuurunun tekevvününde ilk büyük tesiri icra eden kurum Yesevîlik'tir. Yesevîlik'in etkisinin büyüklüğünü, ondan kaynaklanan Bektaşilik ve Nakşilik'in etkilerini de gözönünde tutarak değerlendirmek gerekir. (Yılmaz,2012).

Ahmed-i Yesevî'nin ve Yesevîliğin, ve tabiatıyla buna bağlı geleneklerin, Orta Asya (eski Maverâünnehir)'dan başlayarak zaman içinde batıya doğru çeşitli Türk memleketlerinde tanınip yayılmasını sağlayanlar, hiç şüphe yok ki, daha onun sağlığından itibaren kendilerini bu işe adayan halifeleri olmuştur. Biz bu halifelerin kimler olduklarını, ancak XV. yüzyıldan sonra, yani Nakşibendi gelenekleri dahilinde yazılan Reşehatü Ayni'l-Hayat (Hüseyn.b. Ali el-Vaiz el-Kaşifi) ve Cevahiru'l-Ebrar min Emvaci'l-Bihar (Hazini)" gibi konuyla ilgili temel nitelik taşıyan kaynaklardan öğrenebiliyoruz (Yesevîliğin-Ahmed-i Yesevî'nin Divan-i Hikmeti dahil - kendi kaynakları elimizde olmadığı için bugün yapılacak başka bir şey de yoktur). Bunlara göre Ahmed-i Yesevî'yi ve Yesevîliği Hakim Ata (Süleyman Bakırgani) (Öl. 1186), Mansur Ata (Öl. 1199), Said Ata (1218) vb. halifeler Türkistan'a yaydılar. Buradan Harezmi (yaklaşık olarak bugünkü Türkmenistan) sahasına geçildi. Moğol istilasına tekaddüm eden 1210'lu yıllarda Yesevîlik Horasan ve Azerbaycan'a girdi. Moğol istilasıyla birlikte de bütün bu sayılan mıntakalardan vuku bulan göçlerle Anadolu'ya nüfuz etti. Aynı yıllarda Yesevîliğe çok benzeyen ve Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-vefa (Öl. 1105) tarafından kurulan vefailik, Dede Garkınla Anadolu'ya ayak bastı. Diğer yandan da kendi öz memleketinde, yani Maverâünnehir (yani bugünkü Kazakistan)' de Nakşibendiliğin doğuşuna kadar, yaklaşık iki yüzyıl orijinal haliyle sürdü. Ayrıca XIII. yüzyıl başlarında İran'da Kutbu'd-Din Haydarın kurduğu Haydariligin oluşmasına büyük katkıda bulunarak bu kanalla da bir yandan Hindistan'a kadar yayılırken, diğer yandan Anadolu'ya girdi (Ocak,1993) .

C. Ahmet Yesevî'nin Türk Tarihindeki Yeri

Ahmet Yesevî'nin Türk tarihindeki önemi sadece yazmış olduğu manzumelerden ileri gelmemektedir. Onun asıl önemi, İslâmîyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı dönemlerde Türkler arasında ilk defa bir tasavvuf cereyanı vücuda getirerek insanlar üzerinde asırlarca hüküm sürmüş olmasından ileri gelmektedir. Yesevî'den önce Türkler arasında tasavvufla ilgilenenler olmasına rağmen onlar, İslâm merkezlerinde unutulup gitmişler, hiç biri kendilerinden sonra kuvvetli bir etki bırakmamıştır. Hâlbuki Ahmet Yesevî, şahsiyetiyle Türkler arasında asırlarca yasayan ve tesis edilmiş olan ilk tarikatı kurmayı başarmıştır. Bu sebeple İslâmîyet'le yeni tanışan ve inceliklerinden bir şey anlamayan çevrede, o çevrenin dili ile dinî ve ahlâkî esasları telkin eden tasavvuf akımının başarısı yadırganacak bir şey değildir.

“Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise; Yesevî sayesinde Türkler, İslâm dünyasında ve özellikle Orta Asya'da bulunan bir takım bâtil düşüncelerden korunarak Ehl-i sünnet itikadına bağlı bir İslâm geleneğini benimsemişlerdir.”

Yesevî'nin asla unutulmaması gereken bir başka önemli özelliği de Türk dilinin gelişmesindeki rolü olmuştur. O dönemde Arapça ve Farsça ilim dili olmasına ve kendisinin de bu dilleri çok iyi bilmesine rağmen irşad faaliyetlerinde Türk dilini özellikle tercih etmiştir. Kısaca Ahmet Yesevî, özde ne kadar İslâmî ise şekilde ve dilde de o derece millî bir kimliğe sahiptir (Atmaca,2008).

Mensubu olduğu Türk topluluklarının duygu, düşünce ve eğilimlerini çok iyi bilen Ahmet Yesevî de, Korkut Ata tipinde olduğu gibi eski Türk inanç sisteminin pek çok unsurunu yaşamakta, yaşatmakta ve İslâm'la bütünleştirerek farklı şekiller altında sürdürülmesi için yeni yollar geliştirmekteydi. Türk kitlelerin İslâm'ı benimsemesi bakımından da izlenen bu yol çok doğrudu. Hoca Ahmet Yesevî ve onun izinden giden öğrencileri şehir hayatından uzak, sözlü geleneğe mensup medrese eğitimi almamış, göçebe, yarı göçebe kitlelere İslâm dinini yaymaktaydılar. Barnes'in de çok yerinde olarak belirttiği üzere Ahmet Yesevî, “İslâm'ın, kabile mensupları ile ilişki kurabilmesinin ancak benzer kültürel form içinde ve duygusal terimlerle ifade edilmesinin gerekliliğinin farkında idi. Kabilelerin ozanları vardı, âşıklar epik gelenekte şarkı söylüyorlardı, bu yüzden Ahmet Yesevî, şiiri eğitim aracı olarak seçti. Zira zamanında dinî ve ahlâkî eğitim aracı irticali şiir okumak ve saz çalmaktı...”. Gordlevski'ye göre de Ahmet Yesevî şiiri yani hikmetlerini göçebe topluluklar için İslâm'ı yayma (bir din yayma) ve eğitim aracı olarak kullanmıştır. Bu din yayma ve eğitim amacının yanı sıra eski geleneklerin değişik bir şekil altında devamı bakımından da Hikmetler işlev sahibi olmuşlardır. Tüm bu nedenlerle Türkler için Korkut Ata'nın kopuzuyla söylediği sözler de olduğu gibi Ahmet Yesevî'nin Hikmetler'i de kutsal bir nitelik taşımıştı. Onun söylediği sözler Türkler için yeni dinin esaslarının kendi dillerine bir tercümesi, hatta tefsiri niteliğindedir (Yaman,2005).

D. Ahmet Yesevî'nin Türk Dünyasına Hizmetleri

Ahmet Yesevî'nin, Türk Dünyasına hizmeti iki başlık altında ifade edebiliriz:

- 1-Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinde almış olduğu yapıcı rol
- 2-Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinde Türk kültürünün muhafaza edilmesindeki rolü

Türkler'in İslâm'a geçiş sürecinin yani milliyetçi muhafazakâr tarih tezinin ileri sürdüğü gibi olmadığı, yani “Türkler'in Müslüman olmadan önce de İslâm'a çok yakın dini inançlara sahip oldukları, bu sebeple ona hiç yabancılık çekmeden ve direnmeden kolayca uyum sağladıkları” şeklindeki fikrin gerçeği yansıtmadığı, aksine bu sürecin, çok karmaşık siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel bir takım şartlar dâhilinde cereyan ettiği ortaya çıkmaktadır. O halde Türk Müslümanlığının tarihsel boyutunun, dört başı mâmur, her zaman ve her yerde katıksız bir ehl-i sünnet kalıplarına uygun mükemmel bir İslamlaşma varsayımını da beraber getiren bu kolaycı ve problemsiz tezin gerçeği yansıtmadığını kabul ederek bu tarihsel boyut meselesine yeniden ve ciddiyetle eğilinmesi gerekiyor, demektedir.

Türklerle Müslüman Araplar arasındaki ilişkiler daha ziyade karşılıklı mücadeleler şeklinde geçmiş ve İslamiyet'i kabul eden ilk Türkler bu bölgeler arsından çıkmışsa da, Türklerin İslamiyet'i bir millet olarak kabulünde silahlı mücadeleler ve Müslüman Arapların askeri güçlerinin rolünü fazla büyütmemek gerekir. Türkler arasında İslam'ın yayılmasında Müslüman olanların dinlerini içlerine daha iyi sindirerek, eksikliklerinigidermelerinde en önemli unsurlardan birinin tarikatlar olduğuna şüphe yoktur. Tabiatıyla bu noktada, Türkler arasında ilk tarikat kurucusu Ahmet Yesevi dervişlerinin faaliyetlerini dikkatlerimizden uzak bulundurmamak gerekir (Yılmaz, 2012).

E.Ahmet Yesevî ve Türk İslâm Sentezi

A.Yesevî'yi kültürel antropolojik ve sosyolojik değerlendirmeye tabi tuttuğumuz zaman, onun sadece dinsel bir önder olmadığını görürüz.

O her şeyden önce bir Türk İslâm sentezinin oluşmasını sağlamıştır. Gerçekten kurduğu Yesevîlik tarikatı İslâm düşüncesi ile Türk kültürünün Acculturation (Kültürleşme)udur. Türk kültürünü oluşturan gelenek, görenekler, töreler, inançlar İslâm ile gezici dervişler yoluyla bağdaştırılmıştır. Böylece iki farklı inanç sistemi birleşerek yeni bir kültür ögesi geliştirilmiştir denilebilir (Tezcan,1993).

F.Eserleri

Ahmet Yesevî'nin bilinen iki eseri Fakrname ve Divan-ı Hikmet'tir.

Fakrname Ahmet Yesevî'nin tarikat üzerine fikirlerini açıkladığıve Yesevîliğin prensiplerini ortaya koyduğu bir risaledir. Bu eserin Divan-ı Hikmet'e giriş olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Divan-ı Hikmet ise, Ahmet Yesevî'nin hikmetlerini içeren eserinin adıdır.Yesevî'nin kendi kitaplarını bir kitap halinde topladığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Tosun, 2000).

1.Divan-ı Hikmet

Lügatte "hikmet" kelimesi; yüksek bilgi, ahlâkî söz, öğüt verici söz, kısa ve öğretici ahlâkî söz ve mesel anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise; amel ve bilgi bütünleşmesinden meydana gelen ilim demektir. İnsanın, gücü oranında, dış âlemdeki nesnelere hakikatini olduğu gibi bilip, ona göre hareket etmesinden bahseden ilme de denilmektedir. Bu ilim, tabîî, riyazî ve ilahî olmak üzere üçe ayrılır.

Türk tasavvuf geleneğinde, tasavvufî şiiirlere de hikmet adı verilmektedir. Anadolu geleneğinde bu tarz manzûmelere "ilahî" denilmekle birlikte, şark Türklerinde bu tür yazılara "hikmet" denilmektedir. Bu sebeple Ahmet Yesevî'nin bu eserine "hikmet" adının daha sonraları verildiği söylenebilir. Zaten elimizdeki en eski Dîvân-ı Hikmet nüshası, XVI-XVII. asra aittir. Bilinen bir gerçekte, Ahmet Yesevî'nin halk edebiyatından alınma şekillerle hikmetler yazdığı ve ondan sonra bu tarzda manzumeler yazmanın Yesevî dervişler arasında âdeta bir âdet hâlini aldığıdır. Bu yönde şunları diyebiliriz: Ahmet Yesevî'nin eseri olan Dîvân-ı Hikmet', asırlar boyunca kaybolmuş ve yıllar sonra gelen halifeleri bu timsalde beyitler yazmış ve bu beyitleri de Ahmet Yesevî'ye atfetmişlerdir.Farklı Dîvân-ı Hikmet nüshalarının varlığı bizi bu kanaate götürmektedir. Zira nüshalar, muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar göstermektedir. Bu da Dîvân-ı Hikmet'in farklı zamanlarda, değişik şahıslar tarafından yazıldığını göstermektedir.

Şiiirlerin iç âleminde daha sonraki tasavvuf şiiirlerinde görülen taşkınlıklar ve cezbe anında söylenmiş, anlaşılması zor ifadeler görülmez. Ahmet Yesevî, yerinde bir düşüncüyle hikmetlerini her zaman etrafındakilerin anlayabileceği ölçüde tartarak söylemiş, çoğu kez dinî-ahlâkî öğütler veren bir Müslüman din adamı hüviyetine sahip olmuştur (Atmaca,2008).

Hemen hemen tüm “Divan-ı Hikmet” nüshalarında, “Münacat eyledi Miskin Hoca Ahmed” mısrasıyla başlayan, Ahmet Yesevî münacatı yer almıştır. Bu nüshalarda münacatların sayısı birbirinden farklıdır. En azı 62 beyittir, en çok olan ise 91 beyti geçmez. İstanbul nüshasında ise münacat 111 beyitten oluşmaktadır. Ahmet Yesevî münacatının diğer nüshalara nazaran hacimli olması da bu nüshanın değerini ortaya koyan özelliklerden biridir.

Bilindiği üzere, Ahmet Yesevî’den sonra onun hikmet geleneği, birçok muakkibi tarafından devam ettirilmiştir. Onlar arasından Hakîm Ata Kul Süleyman, birçok telifiyle dinî-tasavvufî edebiyatımızda ayrı bir yere sahiptir.

Bununla birlikte, metni tam sayılan Kazan (1886) baskısında Ahmed Yesevî’ye ait gösterilen “Bizdin durud-i bisyar ya Mustafa Muhammed” na’t_ bu nüshada “Lems” mahlasıyla yer almaktadır. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu da gösteriyor ki, “Divan-ı Hikmet” nüshalarında aynı zamanda hem Ahmet Yesevî’ye, hem de muakkiplerine ait aynı hikmetler mevcuttur. Bu yüzden onları mukayese yöntemiyle tetkik ederek; onların müelliflerini tespit etmek gerekir (Hasan,2009).

Bilindiği gibi, Ahmet Yesevî’nin manzumelerine hangi nazım şekliyle yazılırsa yazılsın “hikmet” adı verilmiştir. Bunun manasını açıklamaya gerek yoktur. Ancak hikmetsiz söz de kuru laf kalabalığından ibarettir.. Tekkelerde, tekke şeyhinin, daha geniş manasıyla mürşidin sözlerinde bir hikmet görüp sezmemek ise büyük gaflet sayılır. İster Hoca Ahmet Yesevî tarafından, ister O’nun yolunda giden dervişler eliyle olsun, onun şiirlerine hikmet ve bunların bir araya getirildiği kitaba da “Divan-ı Hikmet” denmiştir. Daha sonradan ise bu tarz yazılan şiirlere hikmet adı verile gelmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, Ahmet Yesevî’nin hikmetleri, yüzyıllar boyunca O’nun dervişleri tarafında büyük bir vecd içinde okunmuş, bestelenerek ilâhî şeklinde terennüm edilmiştir. Tekke mensubu olan şairler, bu yolda benzeri manzumeler yazmışlar, geleneğe uyularak onların şiirlerine de hikmet denmiştir (Ayan,1997).

Sonuç ve Öneriler:

Ahmet Yesevî’nin Türk tarihindeki önemi, yalnız beş-on parça, veya birkaç cilt tasavvufî manzumeler yazmış, eski bir şair olmasında değil, İslâmiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, onlar arasında ilk defa bir tasavvuf mesleki vücuda getirerek ruhlar üzerinde asırlarca hüküm sürmüş olmasındandır. Ondan sonra Türkler arasında Tasavvuf mesleklerine girmiş adamlar yok değildi; lakin onlar, ya büyük İslâm merkezlerinde Acem kültürünün etkisiyle acemleşmişler, yahut yeni dinin umumileşmesi için büyük Türk kitleleri arasına girerek orada unutulup gitmişlerdi; içlerinden hiçbiri, kendilerinden sonra yaşayıp devam edebilecek kuvvetli bir şey tesisine muvaffak olamamıştı; halbuki Hoca Ahmet Yesevî kuvvetli şahsiyetiyle, Türkler arasında asırlarca yaşayan büyük bir tarikat kurdu ki, bu, bir Türk tarafından ve Türkler arasında kurulmuş olan ilk tarikattır (Köprülü,1984).

Ahmet Yesevî Türkler arasında bir düşünce birliği oluşturmuştur. Böylece o, birleştirici bir rol oynamıştır.Din değiştirme zamanında muhtemel karmaşalara meydan vermeden İslâmiyetin yayılması ve benimsetilmesine çalışılmıştır.Üstelik bu husus eski inançlarla, törelerle de bağdaştırılarak sorunsuz bir durum almıştır.

İlahî aşk, sevgi gibi temalar, insanımızı etkilemiş ve biçimlendirmiştir.

Örgütleyici özelliği, Yesevîlik tarikatını kurarak, örgütleyerek örnek bir etkinlikte bulunmuştur.

Hikmetlerde Arapça ve Farsça yerine Türkçe yeğlenmiştir.Böylece tasavvuf, geniş kitlelere kolayca yayılabilmektedir.

Türk töreleri, akültürasyon yoluyla İslâmiyetle kaynaştırılarak, onların reddine gidilmemiş ve İslâmiyetin kabulünü kolaylaştırmıştır.

Kadın-erkek ayrımı gözetmeden ibadette ve eğitimde kadın –erkek birlikteliğini sağlamıştır.

Ayrıca, öğütlediği kişisel ve toplumsal nitelikteki erdemleri de dikkate alınacak niteliktedir. Mutlak cömertlik, alçak gönüllülük, herkesi kendinden üstün bilmek, yasal doğruluk-bağlılık(sadakât), azla yetinmek, düşünmek, inceliyici olmak, büyüklere saygı, ana-baba hakkı gözetme, adalet, barışseverliği aşlamaya çalışmıştır. Çocuklara, konuklara, hastalara, kimsesiz kalanlara ve ihtiyaç sahiplerine iyi davranılmasını öğütlemiştir (Tezcan,1993) .

Ahmed-i Yesevî'yi ve etrafında teşekkül eden gelenekleri anlamak demek, Orta Asya müslümanlığını anlamak demek olacaktır. Öyle ümid ediyoruz ki, önümüzdeki yıllar, diğer yönlerden olduğu gibi, bu yönden de bize geniş imkanlar tanısun ve Türkiye'deki bilim adamları, Ahmed-i Yesevî'yi kendi öz memleketinin toprakları üzerinde tanımak ve araştırmak fırsatına kavuşsunlar. Böylece, uzun asırlar boyu birbirinden ayrı kalmış Batı Türk dünyasının Ahmet Yesevî'si, Doğu Türk dünyasının Ahmet Yesevî'si ile birleşerek bütünü tamamlasınlar. Böylece Türkiye ile Asya'daki Türk devletleri arasında sağlam bir şekilde kurulmasını arzu ettiğimiz kültür köprüsünün büyük bir taşı da yerine konmuş olur (Ocak, 1993) .

Asırlar geçmesine rağmen Hoca Ahmet Yesevî'nin eseri Divan-Hikmet ve öğretilerinin hala geçerliliğini koruduğu, nesilden nesile aktarılmaya devam edeceği ve bize yol göstermeye devam edeceğini söylememiz yerinde bir tespit olacaktır.

Yapılan bilimsel çalışmalarla Hoca Ahmet Yesevî'nin öğretileri gelecek nesillere aktarılmaya devam edilmeli, ilgili bakanlıklarımız Ahmet Yesevî hakkındaki çalışmalara hız vermeli, bu konuda çalışma yapanlar teşvik edilmelidir.

Gelecek nesillerin millî, manevî değerlerine bağlı, ahlaklı bireyler olarak yetiştirilmesi bakımından, Türk-İslâm dünyasına büyük hizmetleri olmuş olan Hoca Ahmet Yesevî gibi büyük şahsiyetlerin öğretilerine daha fazla sahip çıkılmalı, gençlerin bu büyük zatların yolundan gitmeleri için çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça:

- 1.Altıntaş, Hayrani ve diğer., Türk İslâm Düşüncesi Tarihi,Ankara: Divan Kitap, 2014
- 2.Atmaca, Ali, Ahmet Yesevî'nin İnanç ve Düşünce Dünyası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas:2008.
- 3.Ayan, Hüseyin, Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî, Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı:3, Konya: 1997.
- 4.Hasan, Nadir, Divanı Hikmetin İstanbul'daki Bir Nüshası Hakkında, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Adıyaman:2009.
- 5.Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara:1984
6. Ocak, A.Yaşar, "Türk Kültüründe Ahmed-i Yesevî'nin Yeri ve Önemi." Vakıf Haftası Dergisi, 10 , Ankara:1993
- 7.Tezcan, Mahmut, Ahmet Yesevî'nin Türk Din Antropolojisindeki Yeri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:26, Ankara:1993
- 9.Tosun, Cemal, Hoca Ahmet Yesevî, Hayatı, Eserleri ve Toplumunu Eğitme Metodu, 2000
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/da/article/viewFile/5000151281/5000137240> 20.10.2016
10. Yamân, Ali, Türk Dünyası'nda Süreklilik Unsurları: Orta Asya'da Hikmet Geleneği (Divan-ı Hikmet ve Deste-i Gül). Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Ankara: 2005
- 11.Yılmaz, Bora, Türk Dünyası'nın Ortak Atası ve Ortak Mayası:Hoca Ahmet Yesevi, 2014.
http://www.academia.edu/download/40110141/Bildiri_-Tam_metin-_yesevi.docx 15.10.2016
- 12.<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/hoca-ahmed-yesevi-turk-cografyasinin-manevi-mimari-103097h.htm> 11.11.2016